

Wstęp

Czeskie i słowackie pisarki drugiej połowy XIX wieku zajmują w historii obu kultur bardzo szczególne miejsce. Zaliczane są bowiem do grupy klasyków XIX-wiecznej literatury, wpisujących się aktywnie w procesy odradzania się obu narodów. Na temat Bożeny Němcovej, Karolíny Světlej, Terézy Novákovej, Terézii Vansovej i Eleny Maróthy-Šoltésovej napisano już wiele, jednak w czeskim i słowackim literaturoznawstwie brakuje jak dotąd szerszej refleksji nad kategorią literatury kobiecej, refleksji, która pozwoliłaby uchwycić specyfikę ich twórczości w kontekście płci kulturowej (*gender*). Dlatego warto podjąć próbę ponownego odczytania niektórych utworów tych najważniejszych czeskich i słowackich autorek XIX wieku – wykorzystując ustalenia badawcze feministycznej krytyki literackiej oraz szerzej rozumianych *gender studies* – a także zbadać społeczny i kulturowy wymiar zaistnienia kobiet w obu literaturach, które w XIX wieku były w dużej mierze zdeterminowane procesem odrodzenia narodowego.

Używanie pojęcia „feministyczna krytyka literacka” może prowadzić do pewnych nieporozumień, ponieważ jest ono dosłownym tłumaczeniem angielskiego terminu *feminist criticism*. Nieporozumienia mogą wynikać z faktu, że na ogół na plan pierwszy wysuwa się ten aspekt jego znaczenia, który wiąże się z ocenianiem współczesnych tekstów kultury z pozycji feministycznych. Nie należy jednak zapominać, że termin ten oznacza również nurt badań literackich. W polskim literaturoznawstwie pojęcie to już się

jednak utrwalilo¹, dlatego będą się nim posługiwał. Warto zauważyć, że na gruncie czeskim i słowackim nie doszło do powstania tej niecisłości terminologicznej, ponieważ od samego początku zainteresowania problematyką kobiet w literaturze – czyli od pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku – używa się tam pojęcia *gender* (*genderová literární kritika*²) lub brzmiącego identycznie w języku czeskim i słowackim rodzimego odpowiednika *rod* (*studia rodu / rodové štúdiá*³).

Zdefiniowanie kategorii literatury kobiecej jest jednak zadaniem skomplikowanym, ponieważ wyznaczniki kobiecości w literaturze są trudno uchwytny. Pojawiają się bowiem pytania, czy wszystkie kobiety piszą po kobiecemu i dlaczego można mówić o kobiecości w literaturze, skoro nie istnieje żaden wyraźnie określony wyznacznik męskości⁴. Spośród wielu różnych definicji⁵ tej kategorii najbar-

---

¹ Zob. I. Iwasiów, *Gender dla średniozaawansowanych. Wykłady szczecińskie*, Warszawa 2004, s. 31.

² Zob. L. Heczková i E. Kalivodová, *Čtyry doby Boženy Němcové osobní a veřejné*, „Česká literatura” 2003, nr 1, s. 45.

³ Zob. L. Heczková, *Několik slov na úvod*, [w:] *Ponořena do Léthé. Sborník věnovaný cyklu přednášek. Metafora ženy 2000–2001*, red. E. Kalivodová i B. Knotková-Čapková, Praha 2003, s. 5–6; V. Wöhrer, *Feministický výskum a rodové štúdiá na Slovensku. Pohľad z Viedne*, na słowacki z niemieckiego oryginału przełożyła D. Humajová, „Aspekt” 2003/2004, nr 1, s. 192–194.

⁴ Kategorii tej poświęcają w ostatnim czasie zainteresowanie głównie badacze literatury wiktoriańskiej. Zob. J.E. Adams, *Dandies and Desert Saints. Styles of Victorian Manhood*, New York – London 1995; A. Dowling, *Manliness and the Male Novelist in Victorian Literature*, Ashgate 2001; R.K. Garelick, *Rising Star. Dandyism, Gender, and Performance in the Fin de Siècle*, Princeton 1998; H. Sussman, *Victorian Masculinities: Manhood and Masculine, Poetics in Early Victorian Literature and Art*, Cambridge 1995.

⁵ Zob. G. Borkowska, *Metafora drożdży*, [w:] *Ciało i tekst. Feminizm w literaturoznawstwie – antologia szkiców*, red. A. Nasiłowska, Warszawa 2001, s. 65–76; I. Iwasiów, *Płeć jako niewyraźne, niewypowiadalne, niedefiniowalne*, [w:] *Literatura wobec niewyraźnego*, red. W. Bolecki, Warszawa 1998, s. 165–173; „O pisarstwie kobiet rozmawiają B. Keff i I. Filipiak”, „Literatura po świecie” 1996, nr 4, s. 202–219; G. Ritz, *Literatura w labiryncie poządania. Homoseksualność a literatura polska*,

dziej przekonująca i najprecyzyjniej określająca jej wyznaczniki wydaje mi się koncepcja Ewy Kraskowskiej; posłuży mi ona jako podstawa metodologiczna o badania twórczości czeskich i słowackich pisarek. Polska badaczka rozumie kobiecość w literaturze jako pewną nadrzędną konwencję literacką (suprakonwencję), czyli zestaw możliwości i ograniczeń, dzięki którym między uczestnikami komunikacji literackiej ustalony zostaje swoisty pakt – milczące porozumienie dotyczące wyboru tematyki, sposobu jej problematyzowania i artystycznej prezentacji⁶. Takie założenie teoretyczne pozwala przyjąć, że pakt jest kwestią wyboru, którego nie muszą dokonać wszystkie pisarki, a jednocześnie mogą go dokonać także mężczyźni (rzadko z tego korzystają, ale to nie znaczy, że nigdy). Wybór ten nie musi być świadomym aktem; jego obecność zapisana jest jednak w samej strukturze dzieła, co pozwala badaczowi na odkrywanie kobiecości danego tekstu⁷.

Do badania literatury kobiecej w rozumieniu Kraskowskiej najbardziej zbliżona jest metoda jednej z amerykańskich prekursorów współczesnej feministycznej krytyki literackiej Elaine Showalter, określona przez nią jako gino-krytyka, która prawdopodobnie leżała u podstaw ustaleń polskiej badaczki. Model ten obejmuje badanie pisarstwa kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem historii, stylów, tematów, gatunków i struktury, a także przebiegu indywidualnych i grupowych karier literackich na tle ewolucji kobiecej tradycji w literaturze⁸. Różnica między tymi koncepcjami polega głównie na tym, że dla Showalter kobiecość w literaturze jest kategorią daną i niepodważalnie

---

[w:] tenże, *Nić w labiryncie pożądania. Gender i płęć w literaturze polskiej od romantyzmu do postmodernizmu*, Warszawa 2002, s. 54.

⁶ E. Kraskowska, *Piórem niewieścim. Z problemów prozy kobiecej dwudziestolecia międzywojennego*, Poznań 1999, s. 10.

⁷ Tamże, s. 11.

⁸ E. Showalter, *Przedstawiając Ofelię: kobiety, szaleństwo i zadania krytyki feministycznej*, przeł. K. Kujawska-Courtney i W. Ostrowski, [w:] *Ciało i tekst...*, s. 188–205.

istniejącą, natomiast dla Kraskowskiej stanowi ona rodzaj strategii w procesie komunikacji literackiej co – jak sądzę – otwiera nowe możliwości badawcze. Zgodnie z teorią Kraskowskiej kobiecość w literaturze można więc tropić w relacjach między uczestnikami komunikacji literackiej oraz na różnych poziomach organizacji tekstu, od stylistyki do wyrażonego w nim światopoglądu⁹.

Taka perspektywa badawcza pozwala przyjrzeć się czeskiej i słowackiej literaturze kobiecej drugiej połowy XIX wieku pod kątem jej recepcji, organizacji tekstu dzieła literackiego oraz specyfiki tematycznej. Na początku zajmę się kwestią przyjęcia przez czeską i słowacką XIX-wieczną krytykę literacką pierwszych piszących kobiet, aby sprawdzić, czy na gruncie literatur narodów przechodzących w XIX wieku proces odrodzenia narodowego kobieca twórczość była odrzucana i niedoceniana, jak działo się w literaturach o nieprzerwanej tradycji – na co wskazują prace feministycznych badaczek literatury angielskiej i polskiej. Następnym krokiem będzie tropieniem wyznaczników kobiecości na poziomie organizacji tekstu literackiego, która jest oczywiście w nierozłączny sposób powiązana z tematyką dzieła. Interesować mnie będzie zależność między kobiecym *gender* a poetykami poszczególnych gatunków literackich, zarówno tych uznawanych w literaturze przedmiotu za tradycyjnie „kobiece”, jak i tych, które można uznać za „męskie”. Dlatego postaram się ustalić, na czym może polegać kobiecość powieści realistycznej i relacji z podróży oraz ich odmian specyficznych dla obu literatur – czeskiej realistycznej powieści wiejskiej i słowackiej *podróży ideologicznej*. Ten trop doprowadzi nas na koniec do dwóch tematów – kobiecej tożsamości i macierzyństwa, które pojawiły się w czeskiej i słowackiej literaturze wraz z pierwszymi piszącymi kobietami. W pierwszym przy-

---

⁹ E. Kraskowska, *O tak zwanej „kobiecości” jako konwencji literackiej*, [w:] *Krytyka feministyczna. Siostra historii i teorii literatury*, red. G. Borkowska i L. Sikorska, Warszawa 2000, s. 204.

padku przedmiotem analizy będzie relacja między oficjalnymi modelami kobiecej płci kulturowej, jakie stworzyły czeska i słowacka kultura odrodzeniowa, a poszukiwaniem przez autorki odpowiedzi na pytanie, „kim jestem jako kobieta”. W odniesieniu do tematu macierzyństwa będzie chodziło o odpowiedź na pytanie, w jaki sposób autorki w swoich tekstach literackich reagowały na zrodzony w XIX wieku ideał miłości macierzyńskiej oraz w jakim stopniu obraz macierzyństwa w ich twórczości jest odtworzeniem tego ideału, a w jakim – zapisem rzeczywistego doświadczenia egzystencjalnego.

Bogata literatura na temat autorek będących przedmiotem mojego zainteresowania obejmuje nawet – jak w przypadku Bożeny Němcovej – historię recepcji ich utworów¹⁰. Jednak zastosowanie narzędzi feministycznej krytyki literackiej wobec czeskiej i słowackiej twórczości kobiecej drugiej połowy XIX wieku otwiera nowe możliwości. Pojawiają się bowiem nowe obszary badawcze, jak analizowanie stereotypów w postrzeganiu płci, wydobywanie odmienności w sposobie pisania, odkrywanie zapomnianych przez historię literatury autorek, opisywanie marginalizowanych do tej pory przez literaturoznawstwo sfer doświadczenia ludzkiego czy w końcu stawianie nowych pytań o związek tekstu literackiego z ciałem czy seksualnością. Przede wszystkim jednak feministyczna krytyka literacka umożliwia rozbitcie albo przynajmniej podważenie narosłych wokół poszczególnych autorek stereotypowych ocen i twierdzeń.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że nie istnieje jednolity język feministycznej krytyki literackiej¹¹. Dzieli się ona zasadniczo na nurt anglosaski, skoncentrowany przede

---

¹⁰ Zob. S. Rothová, *Božena Němcová jako mýtus a symbol*, „Kritický sborník” 1992, nr 1, s. 29–40; H. Šmahelová, *Autor a subjekt v díle B. Němcové*, Praha 1995.

¹¹ Zob. A. Nasifowska, *Teksty feministyczne*, [w:] *Ciało i tekst...*, s. 7–11; T. Moi, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, London – New York 2002.

wszystkim na badaniu społecznych uwarunkowań pisarstwa kobiecego, oraz francuski, którego genezy należy upatrywać w szkole psychoanalitycznej. Elementy charakterystyczne dla tego drugiego to większy nacisk na tekst dzieła i refleksja teoretyczna związana z jego dekonstrukcją. Cechy obu nurtów możemy odnaleźć w powstających od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku pracach polskich badaczek, których przedmiotem jest reinterpretacja polskiej literatury kobiecej XIX i XX wieku¹².

Jako jeden z obszarów badawczych feministycznej krytyki literackiej wymieniałem odkrywanie zapomnianych przez historię literatury autorek. Sam natomiast koncentruję się na pisarkach, które doczekały się w obu literaturach powszechnego uznania, i to jeszcze za życia (częściowym wyjątkiem jest przypadek Terézy Novákovej). Problematyka historii zapomnianych czeskich i słowackich autorek wymaga jeszcze przeprowadzenia dokładnych badań. Istotny wkład w tej dziedzinie stanowi praca Normy Rudinsky *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*, którą amerykańska badaczka słowackiego pochodzenia poświęciła m.in. historii słowackich pisarek tworzących w okresie od końca XVIII wieku do lat siedemdziesiątych wieku XIX¹³. W czeskim literaturoznawstwie problematykę tę podejmowali w licznych artykułach Vladimír Macura (*Božena Němcová jako encyklopedistka, Příběh encyklopedie dam*)¹⁴ oraz Drahomíra Vlašínová (*Známé – neznámé předchůdkyně Boženy Němcové*)¹⁵. Mnie jednak inte-

---

¹² Zob. G. Borkowska, *Cudzoziemki. Studia o polskiej prozie kobiecej*, Warszawa 1996; E. Kraskowska, *Piórem niewieścim...; K. Kłosińska, Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej*, Kraków 1999.

¹³ Zob. N.L. Rudinsky, *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*, Ohio 1991.

¹⁴ Zob. V. Macura, *Božena Němcová jako encyklopedistka*, „Česká literatura” 1998, nr 2, s. 123–132; tenże, *Příběh encyklopedie dam*, „Tvar” 1998, nr 5, s. 1–5.

¹⁵ D. Vlašínová, *Známé – neznámé předchůdkyně Boženy Němcové*, [w:] tenże, *Pohledy na českou literaturu dvou století*, Opava 2000, s. 30–35.

resuje przede wszystkim dorobek pierwszych tworzących na gruncie obu literatur kobiet, które znacząco przyczyniły się do wprowadzenia do komunikacji literackiej kobiecej estetyki i tematyki. Kryterium doboru autorek stanowiła także przynależność ich pisarstwa do szeroko rozumianego XIX-wiecznego realizmu. Dlatego też poza zakresem mojego zainteresowania znalazła się pierwsza odnotowywana przez historię literatury czeskiej pisząca kobieta Magdalena Dobromila Rettigová, autorka sentymentalnych opowiadań, ale przede wszystkim licznych poradników dotyczących gospodarstwa domowego oraz popularnej książki kucharskiej *Domáci kuchařka* (1826)¹⁶. Nie zajmuję się też twórczością Žofii Podlipskiej i Elišky Krásnohorské, ponieważ bardziej niż pisarkami były one aktywnymi uczestniczkami życia literackiego i ruchu emancypacji kobiet¹⁷. W przypadku Krásnohorské poświęcam jednak nieco miejsca kwestii recepcji jej wczesnej poezji, którą traktuję jako egzemplifikację stosunku czeskiej XIX-wiecznej krytyki literackiej do twórczości kobiecej. Ze słowackich pisarek, które debiutowały pod koniec XIX wieku, pomijam Ľudmilę Podjavorską i Boženę Slančiková-Timravę, ponieważ historia literatury słowackiej klasyfikuje je jako autorki XX-wieczne i przynależne do drugiej fali słowackiego realizmu¹⁸.

Choć moim celem nie jest ujęcie komparatystyczne, zajmuję się twórczością pisarek przynależnych do dwóch literatur. Podpieram się w tym dwiema refleksjami teoretycznymi, które odnoszą się do badania kobiecej płci kulturowej w literaturze – szwajcarskiego slawisty Germana Ritza i amerykańskich badaczek XIX-wiecznej angielskiej

---

¹⁶ Zob. J. Lehár, A. Stich, J. Janáčková, J. Holý, *Česká literatura od počátku k dnešku*, Praha 1997, s. 192–193; V. Kučerová, *K historii ženského hnutí v Čechách*, Praha 1914, s. 1–8.

¹⁷ V. Kučerová, *K historii ženského...*, s. 129–136; D. Vlašínová, *Eliška Krásnohorská*, Praha 1987.

¹⁸ Zob. P. Mazák, M. Gašparík, P. Petrus, M. Pišút, *Dejiny slovenskej literatúry 2*, Bratislava 1984, s. 401–456; S. Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry II*, Bratislava 2001, s. 259–269.

literatury kobiecej Sandry Gilbert i Susan Gubar. Ritz podał w wątpliwość dotychczasowe ujęcia podziałów twórczości literackiej, zastanawiając się, dlaczego jest tak, że pisarze i naukowcy reagują zwykle oburzeniem, kiedy rozróżnią się sposoby pisania w zależności od definicji seksualnej grupy piszących, zgadzają się natomiast chętnie na inne kryteria podziału, na przykład etniczne, językowe czy społeczne¹⁹. Częściowe odstępianie od tych ostatnich rozróżnień wydaje się w przypadku XIX-wiecznej czeskiej i słowackiej literatury o tyle uzasadnione, że w badanym okresie obie literatury pozostawały ze sobą w ścisłym związku, określanym czesko-słowacką wzajemnością kulturową²⁰. Z kolei Gilbert i Gubar w odniesieniu do literatury kobiecej wskazały na istnienie specyficznej wspólnoty literackiej. Wychodząc od postfreudowskiej teorii strachu przed inspiracją Harolda Blooma, zgodnie z którą między pisarzami i ich poprzednikami rozwija się kompleks Edypa, badaczki stwierdziły, że kobiety autorki nie pasują do tej teorii, ponieważ powstaje u nich inny kompleks – kompleks strachu przed autorstwem. Kobieta, aby zacząć pisać, nie musi bowiem stoczyć walki ze swoimi poprzedniczkami, ale raczej z własnym procesem socjalizacji i kulturalizacji. Dlatego schemat Blooma należałoby tu odwrócić, ponieważ kobiety poszukują swoich ukrytych poprzedniczek, żeby podeprzeć nimi legitymację własnego pisarstwa, tym samym przyczyniają się do powstawania wspólnoty literackiej²¹. Sądzę, że w odniesieniu do literatury czeskiej i słowackiej można mówić o wyjątkowej sile tej literackiej wspólnoty kobiet, przekraczającej granice podziałów etnicznych. Czeszki, które do literatury

---

¹⁹ G. Ritz, *Niż w labiryncie...*, s. 270.

²⁰ *Idea Československa*, Brno – Martin 1993; L. Patera, R. Chmel, *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830–1989*, Praha 1997; K. Rosenbaum, *Vztáhy slovenskej a českej literatury 19. a 20. storočia*, Bratislava 1989.

²¹ S.M. Gilbert, S. Gubar, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven – London 2000, s. 51.

weszły wcześniej i dość szybko wypracowały sobie w niej stabilną pozycję, były najważniejszym punktem odniesienia dla debiutujących Słowaczek. Można oczywiście mówić o wpływach piszących kobiet innych narodów, jednak nie należy zapominać o czynniku czesko-słowackiej wzajemności kulturowej i procesach emancypacyjnych zachodzących w obu kulturach. Sądzę, że liczba nawiązań i inspiracji oraz podkreślanie w wypowiedziach czeskich i słowackich działaczek narodowych faktu istnienia szczególnej czesko-słowackiej siostrzanej wspólnoty²² uzasadnia w dostateczny sposób przyjętą perspektywę badawczą.

O rozwoju badań nad czeską i słowacką twórczością kobiecą XIX wieku inspirowanych feministyczną krytyką literacką można mówić dopiero w odniesieniu do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jako pierwszą w tej dziedzinie należy wymienić wspomnianą już pionierską pracę Normy Rudinsky. Autorka dokonuje w niej systematyzacji słowackiej kobiecej twórczości XIX wieku i – co równie istotne – wydobywa na światło dzienne twórczość zapomnianych przez słowacką historię literatury pisarek. Szczególnie cenny jest dołączony do pracy dodatek z przedrukami wierszy słowackich poetek z lat 1798–1875 opracowany przez Mariannę Prídavkovą-Minárikovú. Rudinsky wyróżnia trzy etapy w rozwoju kategorii kobiecości w słowackiej literaturze XIX wieku: 1) kobieta jako inspiracja dla słowackiej poezji klasycystycznej i romantycznej (wskazuje tu przede wszystkim na utwory Jána Kollára *Slávy dcera* i Andreja Sladkoviča *Marina*), 2) etap dominacji w kobiecej twórczości uświadomionej narodowościowo bohaterki oraz 3) ostatni etap, w którym zastępuje ją bohaterka zorien-

---

²² Zob. np. E. Maróthy-Šoltéssová, *Vilme Sokolovej-Seidlovej 10.10. 1896*, [w:] tejsze, *Korešpondencia. Výber I*, Bratislava 1978, s. 559–560; T. Vansová, *Při konci roku*, „Dennica” 1899, nr 2, s. 204; *Sestrám Slovenskám sestry Češky*, „Národní hlasník” 1869, nr 24, s. 175–177; V. Sokolová, *Slovenky naše nejbližší sestry*, „Ženský svět” 1897, nr 1, 2, 6, 10. Zob. także K. Hollý, *Genéza Dennice, prvního ženského časopisu na Slovensku*, „Aspekt” 2003/2004, nr 1, s. 63 oraz M. Neudorflová, *České ženy v 19. století*, Praha 1999, s. 319–323.

towana na walkę o prawa kobiet²³. Pewien niedosyt wywołuje jednak fakt, że autorka pozostaje na poziomie historyczno-literackiego opisu kobiecej twórczości oraz zawartych w niej motywów, nie podejmując prób analizy estetyki kobiecych tekstów i ich interpretacji w świetle społecznych i kulturowych uwarunkowań kobiecego *gender*.

Próbę interpretacji opowiadania Boženy Němcovej *Divá Bára* w kontekście feministycznej krytyki literackiej podjęła w 1992 roku Věra Linhartová w artykule *K interpretaci povídky Divá Bára Boženy Němcové*. Badaczka uznała bohaterkę opowiadania za nośnik idei feminizmu:

Aktywna, działająca kobieta z nowymi niekobiecymi cechami, która dorównałaby mężczyźnie, włożona w postać Báry, nie jest wyłącznie wyobrażeniem, ma realną podstawę w tendencjach emancypacyjnych tamtego okresu oraz w samym życiu autorki. (...) Bára stanowi artystyczne uwznioślenie wyobrażeń autorki o wymiencypowanej kobiecie (nie kobiety już istniejącej, ale kobiety przyszłości)²⁴.

Interpretację tę można uznać za pierwszą próbę feministycznego odczytania twórczości Němcovej. Podobne próby, podejmowane później przez innych badaczy²⁵, są schematyczne i ograniczają się do określania pisarki jako pierwszej czeskiej feministki, bojowniczkii o feminizm itp. Są to hasła niepotwierdzone żadną gruntowną analizą, która byłaby

---

²³ N.L. Rudinsky, *Incipient Feminists...*, s. 11.

²⁴ „Aktivní, činná žena s novými neženskými vlastnostmi, která by se vyrovnala muži, přetavená do postavy Báry, není jen představou, má reálný základ v dobových emancipačních tendencích i v samotném životě autorčině. (...) Bára je uměleckým zhodnocením autorčiných představ emancipované ženy (nikoliv už existující, ale ženy budoucnosti), (...)”. V. Linhartová, *K interpretaci povídky Divá Bára Boženy Němcové*, [w:] *Prameny díla, dílo pramenem. Sborník příspěvků z konference o životě a díle Boženy Němcové konané 15.-16. září 1992*, red. J. Bartůňková, J. Dvořák, Hradec Králové 1995, s. 173. Wszystkie cytaty w przekładzie autora.

²⁵ M. Neudorfllová, *České ženy...*; P. Horská, *Naše prababičky feministky*, Praha 1998; M. Lenderová, *K hřtichu i k modlitbě – Žena v minulém století*, Praha 1999; J. Loužil, *Poznámky k „filozofii lásky” ve Čtyřech dobách Boženy Němcové*, [w:] *Božena Němcová. Sborník k 140. výročí úmrtí*, red. E. Wolfvová, Praha 2002, s. 17–25.

przeprowadzona z uwzględnieniem założeń feministycznej krytyki literackiej. Podobnie rzecz się ma z interpretowaniem faktów z nietypowego jak na XIX wiek życiorysu pisarki, uważanego przez niektóre badaczki za niezwerbalizowany manifest feministyczny. Takie aprioryczne uznawanie Němcovej za feministkę jest dużym uproszczeniem i wpisuje się w nurt krytyki, który można określić jako socrealizm feministyczny²⁶. Norweska badaczka Toril Moi twierdzi, że część współczesnej krytyki feministycznej domaga się od pisarek i badaczek kreowania pozytywnych postaci kobiecych – dzielnych, nieustraszonych, wytrwałych. Przypomina to socrealistyczne schematy, co każe Moi twierdzić, że zamiast silnych i szczęśliwych traktorzystów i robotników mamy teraz, jak się można domyślać, żądać silnych i szczęśliwych traktorzystek²⁷.

Kolejną wartą odnotowania refleksją na temat literatury kobiecej jest pochodzący z 1992 roku artykuł Vladimíra Petříka *Ženy – spisovatelky*. Autor próbuje w nim dokonać typologii słowackiej literatury kobiecej z przełomu XIX i XX wieku. W wywodzie badaczka istnieje jednak wewnętrzna sprzeczność: choć opisując charakter kobiecej twórczości, zbliża się najbardziej do definicji zaproponowanej przez Kraskowską, to jednak używa pojęcia *ženská literatura* (literatura kobieca), a jego zakresu semantycznego w żaden sposób nie określa²⁸. Można więc wnioskować, że autorowi chodzi o konwencjonalne rozumienie tego terminu, czyli o niskich lotów literaturę popularną przeznaczoną dla masowego odbiorcy płci żeńskiej. Istotny jest jednak fakt, że stara się on uchwycić ogólne prawidłowości kobiecego pisarstwa.

---

²⁶ Najbardziej charakterystycznym przykładem takiego ujęcia jest analiza czeskiej kobiecej twórczości literackiej XIX wieku dokonana przez Alfreda Thomasa w książce *The Bohemian Body*. Zob. A. Thomas, *Gender, Form and Ethnicity in Nineteenth-Century Czech Women's Writing*, [w:] tegoż, *The Bohemian Body. Gender and Sexuality in Modern Czech Culture*, The University of Wisconsin Press 2007, s. 60–87.

²⁷ T. Moi, *Sexual / Textual...*, s. 8.

²⁸ V. Petřík, *Ženy – spisovatelky*, „Literárny archiv” 1992, nr 29 i 1993, nr 30, Martin 1994, s. 193–194.

Próbe określenia charakteru słowackiej literatury kobiecej przełomu XIX i XX wieku podjął także Ján Števíček w jednym z rozdziałów książki *Literárnohistorické etudy*. Jego badań, co prawda, nie można określić jako związanych w jakikolwiek sposób z feministycznym literaturoznawstwem, badacz wprowadza jednak kategorię płci jako kryterium kategoryzacji twórczości literackiej. Definicja kobiecości w literaturze, określona przez Števíčka jako *ženský aspekt* (kobiecy aspekt), jest oparta na stereotypowym męskim wyobrażeniu o kobiecej psychice: „jest to podkreślona uczuciowość, uświadomiony sensualizm, postawa moralna jako wyższa płaszczyzna poprzednich elementów”²⁹.

Problematyka kobiecej twórczości literackiej była także jednym z przedmiotów zainteresowania feministycznie zorientowanych badaczek publikujących pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku prace poświęcone życiu kobiet w XIX-wiecznych Czechach i całej Monarchii Habsburskiej: Marie Neudorflovej (*České ženy v 19. století*), Pavly Horskéj (*Naše prababičky feministky*) i Mileny Lenderové (*K hříchů i k modlitbě – Žena v minulém století*)³⁰. Teksty te jednak traktują problemy literatury marginalnie jako jeden z elementów społecznej aktywności kobiet w XIX wieku i niestety autorki w swoich interpretacjach zmiernają w kierunku wspomnianego już wcześniej socrealizmu feministycznego.

Istotny wkład w rozwój myślenia o XIX-wiecznej twórczości kobiecej w aspekcie *gender* mają w ostatnim czasie działania naukowe podejmowane przez Centrum Badań nad Płcią Kulturową (Centrum studia rodu) będące jednostką organizacyjną Uniwersytetu Karola w Pradze. W 2001 roku Centrum zorganizowało kolokwium „Čtyry doby Boženy Němcové osobní a veřejně”, którego celem było umożliwie-

---

²⁹ „je to zdôraznená citovosť, uvedomený senzualizmus, mravný postoj ako vyššia rovina dvoch predošlých elementov”. J. Števíček, *Literárnohistorické etudy*, Bratislava 1996, s. 26.

³⁰ M. Neudorflová, *České ženy...*; P. Horská, *Naše prababičky...*; M. Lenderová, *K hříchů...*

nie badaczom z różnych dziedzin humanistyki (lingwistyki, historii literatury, historii, filozofii, etnografii i socjologii) podjęcie dyskusji na temat znaczenia jednej z największych czeskich autorek oraz stworzenie w związku z genderową historią literatury i krytyką (*genderová literární historie a kritika*) nowej przestrzeni dla interpretacji jej twórczości³¹. Referaty przedstawione na kolokwium zostały opublikowane w czasopiśmie „Česká literatura” (2003, nr 1) oraz w tomie *Božena Němcová. Sborník k 140. výročí úmrtí*³². Na szczególną uwagę zasługują dwa referaty: Zdeňki Kalnickiej *Božena Němcová archetypálně feministicky: Obrazy vody ve Čtyřech dobách*³³ i Hany Šmahelovej „Čtyři doby” tři žen³⁴, w których badaczki w nowatorski sposób starają się wniknąć w strukturę tekstu i uchwycić specyfikę jego języka, co można ocenić jako próbę wskazania cech charakterystycznych kobiecego pisarstwa.

W ramach działalności Centrum opublikowany został tom *Ponořena do Léthé. Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000–2001*, w którym warto zwrócić szczególną uwagę na artykuł Evy Kalivodovej *Metafora ženy: idealizace či hyenizace*. Badaczka przybliżyła w nim osiągnięcia feministycznej krytyki literackiej nurtu anglosaskiego i jednocześnie wskazuje na możliwość zastosowania ich do reinterpretacji czeskiej twórczości kobiecej XIX wieku³⁵.

---

³¹ L. Heczková i E. Kalivodová, *Čtyry doby...*, s. 44–45.

³² *Božena Němcová. Sborník k 140...*, s. 9–44.

³³ Z. Kalnická, *Božena Němcová archetypálně feministicky: Obrazy vody ve Čtyřech dobách*, „Česká literatura” 2003, nr 1, s. 67–75.

³⁴ H. Šmahelová, „Čtyři doby” tři žen, [w:] *Božena Němcová. Sborník k 140. výročí...*, s. 27–33.

³⁵ E. Kalivodová, *Metafora ženy: idealizace či hyenizace*, [w:] *Ponořena do Léthé...*, s. 26–41.